

ELŐSZÓ

Szótárunkban a külső és belső emberi tulajdonságokat leíró magyar szavakat gyűjtöttük össze. Az emberi kommunikáció során igen sok szó született, amit személyleírásra használunk. Ez nem meglepő, hiszen kevés dolog foglalkoztat bennünket jobban, mint maga az ember. A külső jellemzőkre is számtalan kifejezésünk van, viszont a belső tulajdonságok változatosságát még több szó ragadja meg. Azonfelül, hogy néhány tulajdonságra önálló kifejezést alkottunk, rengeteg alkalommal átvitt értelmű szavakat használunk, más területekről elcsenve képeket, hogy jellegzetességeinket árnyaltabban fejezhessük ki. Ilyen értelemben a világ számos jelensége tulajdonsággá válik, csak hogy néhány példát soroljunk fel: *agyafűrt, címeres, délibábkergető, fagyos, falfehér, hatókör, kaméleon, kemény, kétszínű, kirakatbábu, köpönyegforgató, lágy, lángelme, méregzsák, penészvirág, penge, pipamocsok, savanyú, sivár, talentum, tökmag, tuskó, tüskés.*

A szavak irányítják a másik emberről való gondolkodásunkat, és saját énképünket is megfoghatóvá teszik. Lelki szerkezetünket elképzelhetjük úgy, mint egy hálót, amelynek csomópontjaiban a szavak állnak. Megismerve újabb és újabb kifejezéseket, egyre tovább haladhatunk, mélyebbre áshatunk az önismeretben és embertársaink megismerésében. Természetesen léteznek olyan belső állapotok vagy megélések is, amikre nincsenek szavak, vagy az adott kultúra szókészletéből hiányoznak.

A tulajdonságokra alkalmazott kifejezések korokat hidalnak át. Szótárunkban szerepelnek olyan szavak, amelyek régebbi időkben voltak használatosak, illetve újabb kifejezések, amelyek a mai fiatalok mindennapi, kissé laza, szlenges szókincsét tükrözik. A szótár tehát generációkat köt össze. De nemcsak korok, hanem különböző tájegységek, társadalmi rétegek nyelvezetét is egyszerre látta a gyűjteményünk. Szép számmal szerepelnek tájszavak, népies kifejezések, illetve idegen szavak is. Az olvasó tág képet kap arról, hogy mi, magyarok milyen tulajdonságokat tartunk lényegesnek önmagunk és egymás leírásában, vagy tartottak elődeink fontosnak az elmúlt századokban. A gyűjteményből kiviláglik, hogy milyen pozitív értékek és negatív jellemzők mentén ítélünk meg másokat, milyen állapotokat, megnyilvánulásokat kívánunk szavakkal konkrétabbá tenni. A szótár használója a szavak jelentésében elmélyülve tapasztalatot szerezhet az emberben rejlő lehetőségek teljes változatosságáról, és összetettebb képet kaphat saját adottságairól is.

Kiknek szól a szótár?

A szótárt kezébe veheti bárki, aki kíváncsi, milyen gazdagon foglalhatók szavakba a külső és belső emberi tulajdonságok. Különösen izgalmas lehet a nyelvészet és a lélektan iránt fogékonyak számára, illetve mindazoknak, akiknek érdeklődése középpontjában maga az ember áll.

A széles körű adatgyűjtéssel kialakított kötet remek forrás lehet azok számára, akik több oldalról vágynak másokat megismerni, vagy saját tulajdonságaikat kívánják élesebben látni. Segíthet az önismeret mélyítésében többek között azért, hogy a szótár minden tulajdonságnév meghatározását megadja, így az olvasó alaposabban feltárhatja, miben áll egy-egy jellemvonás, elgondolkodhat azon, hogy mi bújik meg egy-egy jó vagy rossz tulajdonság hátterében.

Használhatják tanárok a diákok nevelésének hatékonyabbá tételére, és haszonnal forgathatják tréningvezetők csoportfeladatok, önismereti játékok kialakítására. Iskolai környezetben szókincsbővítő feladatok és egyéb nyelvtani feladványok alapjául szolgálhat.

Ajánljuk a szótárt azoknak is, akik írással foglalkoznak, és színesebben, pontosabban szeretnének megalkotni egy jellemrajzot, finomabban lefesteni egy lelkiállapotot, belső történést.

Hasznos olvasmány lélektanral foglalkozó szakemberek számára is, akik személyleíró szókincsüket bővítve képesek lesznek árnyaltabban leírni egy embert.

A szótár anyagának kiválasztása

A tulajdonságok gyűjtéséhez elsődleges forrásul *A magyar nyelv értelmező szótára* szolgált. Egy tulajdonságot rendszerint akkor vettünk fel saját szótárunkba, ha a köznyelvben használatosnak, jelentését relevánsnak ítéltük. Amennyiben az értelmező szótár definíciója megítélésünk szerint tükrözte a mai általános köznyelvi nyelvéllapotot és nyelvhasználatot, a tulajdonság meghatározásának átvételével éltünk. Emellett számos tájnyelvi, régies vagy éppen idegen szót is kigyűjtöttünk. Igen sok esetben az értelmező szótár definícióit módosítottuk, illetve kiegészítettük – különösen új szavakkal, illetve a mai szleng kifejezéseivel –, sőt kéttagú szókapcsolatokat is felvettünk címszóként. A felhasznált forrásainkat az irodalomjegyzékben tüntettük fel. Megjegyezzük, hogy a kiegészítések legtöbbször a leggazdagabb magyar szinonimaszótárból, a *Magyar szókinccs*tárból származik.

A magyar nyelvű tulajdonságok átfogó összegyűjtését nyelvészek még nem végezték el. Szirmák Zsófia és a holland származású Boele de Raad 1994-ben egy pszichológiai kutatás során a *Magyar értelmező kéziszótár*ból gyűjtötte ki a tulajdonságokat. Céljuk a személyiség szerkezetének néhány

alapvető vonásra való visszavezetése volt, és a nemzetközi szinten ismert Big Five-modell¹ tesztelése magyar mintán.

Mit tekintünk tulajdonságnak?

Az általunk szerkesztett szótár elsősorban nyelvészeti indíttatású, és nem pszichológiai kutatás „nyersanyagaként” hoztuk létre, viszont szóválogatásunk elsődleges feltételrendszereként a Szirmák Zsófia és Boele de Raad által felállított kritériumok szolgáltak. Emberi tulajdonságnak ítéltük tehát mindazokat a szavakat, amelyek:

- stabil vonásokat,
- átmeneti belső állapotot,
- szociális szerepet,
- cselekvésbeli aktivitást,
- fizikai jelleget,
- tehetséget vagy
- adottságot tükröznek, illetve amelyek
- nemre specifikusak.

Ezenkívül tulajdonságnak tekintettük a családi állapotra utaló és az életkorral kapcsolatos szavakat, valamint a köznyelvben gyakori testi és mentális problémákra vonatkozó kifejezéseket.

A következő kritériumok képezték tehát a gyűjtés alapját:

1. stabil vonások: olyan állandó emberi jellemzők, amelyek különböző időben és különböző körülmények között egyformán kifejezésre jutnak (pl. *társaságkedvelő, zárkózott*);
2. átmeneti belső állapotot kifejező szavak: külső körülmény által kiváltott, átmeneti állapotot, hangulatot írnak le (pl. *dühös, mámoros*);
3. szociális viszonyokat kifejező szavak: értékelést, társas viszonyokat, másokra gyakorolt hatást fejeznek ki (pl. *ártatlan, jelentékeny*);
4. aktivitást kifejező szavak (pl. *köntörfalazó, tántorgó*);
5. tehetséget, adottságot kifejező szavak (pl. *antitalentum, tehetséges*);
6. fizikai tulajdonságok, jellegzetességek (pl. *madárfejű, sápatag*);
7. nemre specifikus szavak (pl. *liliomszál, lovagias*);
8. családi állapotra utaló szavak (pl. *agglegény, szingli*);
9. életkori jellemzők (pl. *kamasz, rakoncátlan*);
10. köznyelvben gyakori testi és mentális problémákra vonatkozó kifejezések (pl. *rögeszmés, szemüveges*).

---

¹ A Big Five-modell nemzetközi kutatások alapján öt fő faktorra vezeti vissza a személyiséget: extravertió, barátságosság, lelkiismeretesség, emocionalitás, intellektus. A magyar minta vizsgálata során az első négy faktort sikerült egyértelműen kimutatni.

Szótárunkban főként mellékneveket, melléknévként és főnévként is használatos szavakat szerepeltetünk, illetve néhány esetben olyan személyleíró főneveket is, amelyek a következő kritériummondatokba beilleszthetők (pl. *bábjúnár, hangulatember*):

X. Y. egy [vizsgált főnév]?

Nevezhetjük X. Y.-t [vizsgált főnév]-nak/-nek?

Egyes tulajdonságokat kétszavas szókapcsolatok fejeznek ki, ezeket szintén felvettük a szótárba (pl. *együtt érző, tiszteletre méltó*).

Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy mivel szótárunk nem szakmai indíttatású, a definíciók köznyelvi jelentést tükröznek, és nem a humán tudományok által leírt meghatározást.

Mi nem szerepel a szótárban?

Miután fentebb megadtuk azokat az alapkritériumokat, amelyek a jelen tulajdonságszótár építőkövei, felsoroljuk azoknak a szavaknak a csoportjait is, amelyeket – gyengébb megkülönböztető jellegük miatt – nem választottunk ki. Az alábbi vonatkozású szavak maradtak ki a szótárból:

1. földrajzi eredet (pl. *alföldi, falusi*);
2. nemzeti hovatartozás (pl. *indiai, macedón*);
3. munka, foglalkozás (pl. *építész, természetgyógyász*);
4. viselet (pl. *cilinderes, gatyás*);
5. társadalmi osztály (pl. *burzsoá, félbarbár*);
6. politikai meggyőződés (pl. *centralista, liberális*);
7. filozófiai meggyőződés (pl. *gnosztikus, materialista*);
8. betegség (pl. *maláriás, paranoid*).

Az adatgyűjtés során a többjelentésű szavak esetében **csak a tulajdonság-definíciókat vettük föl** szótárunkba, a szó egyéb vonatkozásait nem tárgyaljuk, nem adjuk meg.

A könyv felépítése

A szótári rész

A *Tulajdonságszótár* szócikkek sorozata, a szócikkek élén a **címszó** áll. A címszavak szigorú ábécésorrendben követik egymást. Néhány címszó mellett lehetséges alakváltozatait is feltüntettük. A szótárban csak melléknevek és főnevek szerepelnek, illetve sok szó mind a kettő lehet, így a szófaji hovatartozás jelzését a szócikkekben nem éreztük szükségesnek.

A címszó után szerepelhetnek dőlt betűvel **stílus- és rétegnyelvi minősítések** is, amelyek a szó használati körét és jelentésének hangulati tónusát

jelölik. A címszóval egy sorban lévő minősítés a szó egészére vonatkozik. Alakváltozatok esetén a szó előtt tüntettük fel a stílusra vonatkozó információt. Az új sor élén, a jelentésdefiníció előtt álló minősítés csupán az adott jelentésre érvényes. Például:

bájdús (*régies*)

Elragadóan szép, nagyon bájos
(nő). ✧ ronda, csúf

ellenállhatatlan, (*régies*): **ellenállhatlan**

Akinek egyéni varázsa miatt nem lehet ellenállni; rendkívül vonzó, elragadó. ✧ undorító, visszataszító, utálatos

serény

1. Kötelességét, munkáját szorgalmasan, lelkesen végző. ✧ lusta, rest, henye

2. (*ritka*): Gyors és ügyes mozgású, fűrge. ✧ lassú, lomha, tunya

A következő stílusminősítéseket használtuk:

• bizalmas;	• népies;	• szleng;
• durva;	• régies;	• tájszó;
• gúnyos;	• ritka;	• tréfás;
• idegen;	• rosszálló;	• túlzó;
• kedveskedő;	• szépítő;	• választékos.

A címszó alatt egy vagy több definíció található. A definíciókkal egy sorban a címszó jelentései szerint **ellentétes jelentésű szavak**, más néven antonimák is fel vannak sorolva (jelölésük: ✧). Például:

érett

1. Aki testileg és lelkileg is kifejlett; felnőtt. ✧ éretlen, fejletlen

2. Sokat tapasztalt, kiforrott gondolkodású és megfontolt viselkedésű (személy). ✧ éretlen, gyermeteg, infantilis (*idegen*)

3. Nőiségében kibontakozott, már nem fiatal, de még vonzó (nő).

mozgékony

1. Könnyen, fürgén, gyorsan mozgó. ✧ lomha, nehézkes, tohonya (*népies*)
2. Ügyesen, gyorsan cselekvő; élénk, tevékeny. ✧ lusta, naplopó

üdvöske (*kedveskedő*)

1. Népszerű, sikeres ember. ✧ ballek, balfácán (*bizalmas*)
2. Dédelgetett kedvenc. ✧ bűnbak, fekete bárány

Utaló szócikket alkalmaztunk abban az esetben, ha két kifejezés jelentése közel áll egymáshoz, ezért nem kívántuk ugyanazt a definíciót kétszer szerepeltetni a szótárban. Ilyenkor nyíl után (→) csak egy szinonim szót vagy szókapcsolatot tüntettünk fel, a tulajdonság részletes magyarázatát pedig a hivatkozott címszónál találja az olvasó. Például:

csaj, csajszi (*szleng*)

→Lány.

empatikus (*idegen*)

→Együtt érző.

tettre kész

→Tetterős.

A fogalomköri mutató

Mivel számos tulajdonság hasonló jellemzőt fejez ki, úgy döntöttünk, hogy a szótár végén a címszavak (és az alakváltozatok) fogalomköri csoportosítását is megadjuk. A következő kategóriák képezték csoportosításunk alapját:

1. külső tulajdonságok (pl. *magas, szép*);
2. testi jellemzők (pl. *erős, érzéki*);
3. társas viszonyokat tükröző tulajdonságok (pl. *ártatlan, megbecsült*);
4. másokhoz való viszonyulást leíró belső tulajdonságok (pl. *alkalmazkodó, udvarias*);
5. érzelmeket kifejező belső tulajdonságok (pl. *forróvérű, kiegyensúlyozott*);
6. jellemre utaló belső tulajdonságok (pl. *becsületes, szerény*);
7. világlátásra utaló belső tulajdonságok (pl. *hazafias, normatartó*);
8. egyéb belső tulajdonságok (pl. *agyafúrt, társaságkedvelő*);
9. tehetség, tudás (pl. *széles látókörű, tehetséges*);

-
10. tulajdonságok életkor és nem szerint (pl. *aggastyán, kismama*);
  11. egyéb jellemzők (pl. *gazdag, házas*).

A fogalomköri csoportok legkisebb egységeit azon szavak alapján képeztük, amelyek több szinonimával rendelkeznek, vagy hasonló jelentésű szavakkal egy közös kategóriába rendelhetők. Majd ezeket a kisebb egységeket fölérendelt csoportokba soroltuk. Nem emeltünk be a fogalomköri kategóriákba minden tulajdonságot, mivel egyes tulajdonságok nagyon egyedi jelentéssel bírnak, vagy csak nagyon kevés hasonló jelentésű kifejezés él nyelvünkben.

A fogalomköri mutató tekinthető akár az emberi test és lélek szemléletes térképének. Kívánjuk, hogy az Olvasó minél gazdagabb információt olvasson le erről a térképről, melyet érdeklődési területe mentén, illetve hivatásában kamatoztatni tud.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BÁRCZI Géza – ORSZÁGH László (főszerk.) 1959–1962. *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- CARVER, Charles S. – SCHEIER, Michael F. 2006. *Személyiségpszichológia*. Fordította: Albert Ágnes et al. Budapest: Osiris Kiadó.
- EÖRY Vilma (főszerk.) 2007. *Értelmező szótár+. Értelmezések, példamondatok, szinonimák, ellentétek, szólások, közmondások, etimológiák, nyelvhasználati tanácsok és fogalomkörü csoportok*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- JUHÁSZ József et al. (főszerk.) 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- KISS Gábor (főszerk.) 1998. *Magyar szókincstár. Rokont értelmű szavak, szólások és ellentétek szótára*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- KÖVECSES Zoltán 1998. *Magyar szlengszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- MÁTRAI László 1943. *Jellemtan (karakterológia)*. Budapest: Országos Közkutatási Tanács.
- MINYA Károly 2007. *Új szavak I. Nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- MINYA Károly 2014. *Új szavak II. Nyelvünk 800 új szava értelmezésekkel és példamondatokkal*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- NAGY Sándor (főszerk.) 1976–1978. *Pedagógiai lexikon I–IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- O. NAGY Gábor – RUZSICZKY Éva 1978. *Magyar szinonimaszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- PARAPATICS Andrea 2008. *Szlengszótár. A mai magyar szleng 2000 szava és kifejezése fogalomkörü szinonimamutatóval*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- PLÉH Csaba – BOROSS Ottilia 2008. *Pszichológia A–Z. A pszichológia legfontosabb fogalmai magyar és angol nyelven*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- PUSZTAI Ferenc (főszerk.) 2003. *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- SCHMIDBAUER, Wolfgang 2007. *Pszichológiai lexikon*. Fordította: Vargha Ágnes. Budapest: Holnap Kiadó.
- SZIRMÁK Zsófia – RAAD, Boele De 1994. Személyiségtaxonomía – A magyar nyelv személyleíró szókincse. *Magyar Pszichológiai Szemle* 34/1–2: 39–65.
- TEMESI VIOLA (főszerk.) 2012. *Magyar ellentétszótár. Ellentétes jelentésű szavak szótára*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.
- TÓTFALUSI István 2008. *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Budapest: TINTA Könyvkiadó.